

ԿՈՒՍԱԿԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐՈ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԷԼԻՏԱՅԻ ՀԱՎԱՔԱԳՐՄԱՆ
ԳՈՐԾՆԹԱՑԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ*

Կատերինա Ալբունյան

Բանալի բառեր՝ քաղաքական էլիտա, քաղաքական կուսակցություն, էլիտաների հավաքագրում, խորհրդարանական էլիտա, էլիտայի հավաքագրման կառուցակարգեր, հավաքագրման բաց համակարգ, կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացում, ներկայացուցչական ժողովրդավարություն, կուսակցական համակարգ:

Հասարակության կառավարման որևէ օղակում ընդգրկվել հնարավոր չէ՝ առանց կազմակերպության մաս կազմելու: Կառավարող էլիտաների ուսումնասիրություններով զբաղվող դասական տեսաբանների համոզմամբ՝ քաղաքական էլիտայի հավաքագրումը բաց համակարգով ապահովում են կուսակցությունները: Դրանց շնորհիվ պայքարն իշխանության համար ընթանում է ոչ թե բացառապես արիստոկրատիաների, այլ իշխող էլիտայի և կոնտրէլիտայի միջև, որոնցից յուրաքանչյուրը ապավինում է ընտրազանվածի աջակցությանը[1]: Այս իմաստով ժամանակակից քաղաքական կուսակցությունների ստեղծման հիմնաքարը առաջին անգամ դրվել է էլիտաների դասական հայեցակարգի շրջանակներում: Հայազգի գիտնական Մ. Մինասյանը, ով փաստացի տարանջատել է քաղաքական էլիտան և իշխանությունները, նշում է, որ քաղաքական էլիտան ինչպես քաղաքականության մեջ հաստատված, այնպես էլ սեփական քաղաքականությունն ունեցող ուժն է հասարակության մեջ[2]: Քաղաքագետ Մ. Մարգարյանը, քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ուղիներ ասելով, նկատի ունի դեպի քաղաքական պաշտոնակարգության զազաթ տանող ճանապարհները: Այդ կարգի ինստիտուցիոնալ ուղիների շարքին նա դասել է պետական ապարատը, ՏԻՄ-ը, բանակը, **քաղաքական կուսակցությունները**, կրթական համակարգը: Լինելով սելեկտիվ (տեսակավորման) ու էլեկտիվ (ընտրական) կառուցակարգերի համապարփակ գործընթաց՝ քաղաքական էլիտայի հավաքագրումը, մեր կարծիքով, ենթադրում է հետազոտության լայն դաշտ ու բազմաթիվ դերակատարներ: Բացի քաղաքական և պետական կառույցներից ու դրանց դերակատարներից՝ ժողովրդավարական հասարակական-քաղաքական համակարգերում առկա է դերակատարների լայն ընտրանք (անկախ լիդերներ, քաղաքացիական հասարակության ակտիվիստներ, հասարակական-քաղաքական ու բիզնես-կազմակերպությունների ղեկավարներ և այլն), որոնք, լինելով քաղաքականության վրա ազդող, թեև դե յուրե կառավարողների ու իշխանության համակարգից դուրս գործող ուժեր, նույնպես մասնակցում են քաղաքական էլիտայի հավաքագրման գործընթացին: Ելնելով վերոնշյալ մոտեցման տրամաբանությունից՝ կուսակցությունները կարող են դասվել դերակատարների ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ դասին: Այդուհանդերձ, կուսակցությունները՝ որպես քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ֆորմալ կառուցակարգեր, կոչված են ոչ միայն լինելու քաղաքականության մեջ, այլև կատարելու որոշակի քաղաքական գործառույթներ: Ժամանակակից քաղաքագիտության շրջանակներում քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ուղիների ուսումնասիրության տեսանկյունից կարևորվում են ոչ այնքան ընտրությունները, որքան կուսակցություններն ու դրանց գործառույթները: Ավե-

* Հոդվածն ընդունվել է 30.01.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԵՊՀ քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնը:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

լին՝ կուսակցության ինստիտուտն ավելի հին է, քան ընտրությունների ինստիտուտը: Կուսակցությունը՝ որպես քաղաքական համակարգի առանցքային դերակատար, ներկայացուցչական ժողովրդավարության տեսության դիրքերից կատարում է քաղաքական էլիտայի հավաքագրման և իշխող էլիտայի քաղաքական սոցիալիզացման, իսկ որպես քաղաքացիական ինստիտուտ՝ հանրային շահերի արտիկուլացման, քաղաքական ծրագրերի առաջաքաշման, քաղաքական վարչակարգի լեգիտիմացման գործառնությունները: Վերջիններս ընդգծվում են նաև Ռ. Հանթերի ու Լ. Դայմոնդի կողմից առաջ քաշված դասակարգման շրջանակներում, համաձայն որի՝ առանձնացվում են գործառնությունների ներկայացուցչական (քաղաքականության մշակման գործընթացը) և ինստիտուցիոնալ (խորհրդարանական ու կառավարական գործունեություն) տեսակները [3]: Գործառնությունների վերոնշյալ դասակարգումներից ելնելով՝ կուսակցությունը արդի քաղաքական համակարգերում ունի թե՛ քաղաքացիական, թե՛ քաղաքական ինստիտուտի կարգավիճակ ու գործառնություններ: Երկրորդի գործառնությունը, մասնավորապես ժողովրդավարական վարչակարգերում, ուղղակիորեն կապված է քաղաքական համակարգի առանցքային ինստիտուտների՝ խորհրդարանի ձևավորման, ընտրությունների կայացման գործընթացների հետ: Ըստ այդմ՝ կուսակցության որպես քաղաքացիական և քաղաքական ինստիտուտի գործառնությունները ոչ միայն տարբերվում են, ինչպես Ռ. Միխելսոն է նշում, այլև նվազում կամ ավելանում են՝ ելնելով կուսակցության՝ հասարակական-քաղաքական համակարգում զբաղեցրած դե՛ յուրե կարգավիճակից կամ ինստիտուցիոնալացման մակարդակից [4]:

Կուսակցությունները՝ որպես քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ուղիներ, բացառիկ դեր ունեն ինչպես խորհրդարանական, այնպես էլ նախագահական հանրապետություններում: Այն կարծիքը, թե նախագահական հանրապետություններում կուսակցություններն իշխանության չեն գալիս ու չեն կառավարում՝ չկատարելով քաղաքական էլիտայի հավաքագրման հիմնական խողովակի դեր, այնքան էլ ճիշտ չէ: Կուսակցությունը նախագահական հանրապետություններում կարող է իշխանության գալ, օրինակ, նախագահական ընտրություններում առանձին թեկնածու առաջադրելու միջոցով: Բացի դրանից՝ քաղաքական ցանկացած առաջնորդի կամ առաջնորդների խմբի մոտ վաղ թե՛ ուշ ի վերջո ծագում է քաղաքական կուսակցության վրա հենվելու օբյեկտիվ պահանջմունքը (եթե, իհարկե, նախագահն անկուսակցական է): Կուսակցությունների դերակատարության ու քաղաքական ակտիվության թերագնահատումը նախագահական հանրապետություններում, մասնավորապես քաղաքական էլիտայի ձևավորման և կառավարման գործընթացի տեսանկյունից, գործնական հիմնավորում չունի, ավելին՝ նման հիմնավորում փնտրելն անհիմաստ է, որովհետև դա հակասում է ժողովրդավարական կառավարման տեսությանն ու սկզբունքներին: Ինչն է, շատ չխորանալով նախագահական կառավարման ձևում կուսակցության՝ քաղաքական էլիտայի հավաքագրման գործառնության իրականացման խնդրի մեջ՝ նշենք, որ նախագահական կառավարման ձևում կուսակցության քաղաքական համակարգի լեգիտիմացման գործառնությունը սահմանափակված է ու էականորեն զիջում է խորհրդարանական հանրապետությունների պրակտիկային:

Կուսակցական համակարգերի, կայուն ու ժողովրդավարական քաղաքական էլիտայի ձևավորման ու հավաքագրման հաջողված փորձ ունեն զխավորապես խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող երկրները: Քաղաքական իշխանության համար պայքարը խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող երկրներում ի սկզբանե սկսվել է խորհրդարանից՝ հաշվի առնելով նաև պատմական այն իրողությունը, որ կուսակցությո-

ՄԵՏՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

յունների ստեղծման պահին համընդհանուր ընտրական իրավունքը չի եղել (վերջինս ընդունվել է միայն 1867 թ.), բայց այսօր արդեն չի սահմանափակվում միայն խորհրդարանով: Հաշվի առնելով, որ պարտոզենեզի պատմությունը Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի (ԿԱԵ) և արևմտաեվրոպական խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող երկրների մեծ մասում սկսվել է խորհրդարանական միություններից, քաղաքական էլիտան ու իշխանությունն այստեղ ասոցացվում են խորհրդարանական կուսակցությունների ձևավորման, կայացման և համախմբման գործընթացների հետ: Քաղաքական կուսակցություններն ու պետական իշխանությունը դրանցում նույնացվում են, իսկ խորհրդարանական հանրապետություններին տրվում է փոխաբերական իմաստ՝ «կուսակցապետություններ» բնորոշմամբ:

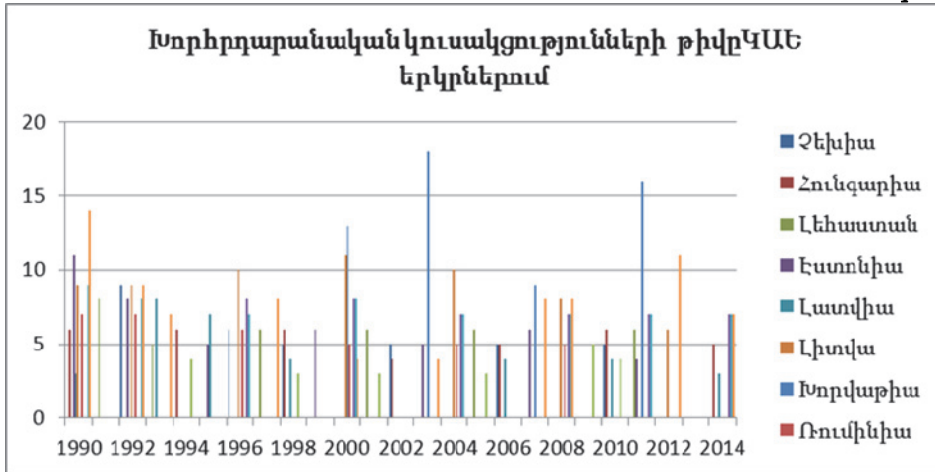
Խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող երկրներում քաղաքական էլիտայի հավաքագրման կառուցակարգերի մասին հետազոտական հարուստ էմպիրիկ նյութ կարելի է գտնել անցումագիտությունում (տրանզիտալոգիա) [5]: Գիտակարգը հագեցած է տարբեր երկրներում (այդ թվում՝ ԿԱԵ և նախկին Խորհրդային Միության (ՆԽՄ)) ավտորիտար քաղաքական վարչակարգերի փոփոխման և ժողովրդավարական անցման տեսություններով, դրանցում ձևավորված քաղաքական էլիտաների մոդելային սխեմաներով, հավաքագրման խողովակների վերլուծություններով և այլն: Մեծ մասամբ արևմտյան տեսաբանների մոտեցումներն արտացոլող այդ հսկայածավալ նյութը մշակվել է «հարևան հայացքի» սկզբունքով: Միայն վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում ԿԱԵ և ՆԽՄ համակարգի երկրներում լայնածավալ ուսումնասիրություններ են արվել ժողովրդավարական անցման գործընթացների, անցման պայմանների, քաղաքականության հիմնական դերակատարների, այդ թվում՝ քաղաքական էլիտաների ձևավորման ու արդիականությունը չկորցրած այլ թեմաների ու խնդիրների վերաբերյալ [6],[7]: Այդ ուսումնասիրությունները շարունակվում են մինչ այսօր, և հնարավորություն են տալիս ներքին գնահատականներ տալու այն բոլոր քաղաքական գործընթացներին, որոնք տեղի են ունեցել 20-րդ դարի վերջերին աշխարհաքաղաքական այդ լանդշաֆտի պետություններում: Ժողովրդավարական անցման վերոհիշյալ բազմավեկտոր հետազոտություններում քաղաքական վարչակարգերի փոփոխությունը, ժողովրդավարական համախմբման մոդելների, սցենարների նմանությունների ու տարբերությունների, անցման պայմանների ու զարգացման հետազոտի համեմատությունը թե՛ ԿԱԵ ու թե՛ ՆԽՄ երկրներում արժեքավոր են հատկապես քաղաքական էլիտայի ձևավորման և հավաքագրման ինստիտուցիոնալ խողովակների վերլուծության տեսանկյունից: Հատկանշականն այն է, որ ԿԱԵ երկրներում խորհրդային կարգերի փլուզումից ի վեր, քաղաքական էլիտայի հավաքագրման բաց համակարգի հաստատման և ժողովրդավարական համախմբման (կոնսոլիդացիայի) գործընթացի հաջողությունը կապում են կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման, կուսակցական համակարգերի կայունացման հետ: Պատմահամեմատական մեթոդը թույլ է տվել մեզ առանձնացնել վերոնշյալ գործընթացի երկու փուլեր և դրանց հատկանշական կրիտերիաներ: Առաջին փուլում կուսակցությունների ու կուսակցական համակարգերի ինստիտուցիոնալացման գործունե կառուցակարգեր են եղել՝

- ինքնին անցումը խորհրդարանական կառավարման ձևին,
- բազմակուսակցական համակարգի ներդնումն ու կուսակցությունների իրավական կարգավիճակի սահմանումը,
- կուսակցությունների սոցիալական հենքի ստեղծումը՝ էլիտայի հավաքագրման ներքևից վերև սկզբունքով իրականացման նպատակով,
- քաղաքականության ու «խաղի կանոնների» չափազրիչների, քաղաքական էլի-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

տայի պրոֆեսիոնալիզմը գնահատելու չափանիշների (խորհրդարանական աշխատանքի ստաժ, կրթություն, ընտրարշավային փորձ, խորհրդարանի «մասնագիտական ավագանի» և այլնի) սահմանումը՝ էլիտայի ներսի և դրսի հատվածները տարանջատելու նպատակով:

ԿԱԵ երկրների մեծ մասում բազմակուսակցական համակարգի հաջողությունը պայմանավորվել է քաղաքական կուսակցությունների գործունեության լեզվացման և կուսակցությունների մասին օրենքների ընդունման գործընթացով: Այստեղ առանցքային է ընդգծել հենց վերոնշյալ հիմնադրույթները և ոչ թե պլուրալիզմի հանդեպ քաղաքական հանդուրժողականության բարձր մակարդակը, քանի որ պլուրալիզմը դեռ չի երաշխավորում քաղաքական իշխանության ձևավորման ու որոշումների ընդունման գործընթացին բոլորի մասնակցությունը: Քաղաքական համակարգի էլիտայաստեղծ գործառույթ են իրականացնում, ինչպես վերը նշեցինք, բացառապես իշխանության մաս հանդիսացող քաղաքական կուսակցությունները: Այս իմաստով Լայփհարտը տարանջատել է «կուսակցությունների թիվ» և «կուսակցական համակարգ» հասկացությունները [8]: Խորհրդարանական հանրապետություններում քաղաքական էլիտայի հավաքագրման տրամաբանությունը բխում է, ընդհանուր առմամբ, կուսակցական համակարգերի տիպաբանությունից: Միակուսակցական համակարգերում գործում է քաղաքական էլիտայի հավաքագրման փակ համակարգ ոչ միայն մի կուսակցության կառավարման, այլ նաև իշխանություն-սեփականություն միասնության սկզբունքից ելնելով: Երկկուսակցական համակարգերում քաղաքական էլիտայի հավաքագրումն իրականացվում է երկու կուսակցությունների միջև՝ առաջնորդվելով քաղաքական մեծամասնության, իշխանություն-ընդդիմություն սկզբունքով: Բազմակուսակցական համակարգերում քաղաքական էլիտան հավաքագրվում է փաստացի խորհրդարանական խմբակցություններ (ֆրակցիաներ) ունեցող կուսակցություններից: Խորհրդարանական խմբակցություններ ունեցող կուսակցությունների թիվը, օրինակ, ԿԱԵ երկրների դեպքում, բազմակուսակցական համակարգին անցնելուց ի վեր, պահպանվում է 5-7-ի միջակայքում (տես **Գծապատկեր 1**) [9]: Բազմակուսակցական համակարգերում քաղաքական էլիտայի հավաքագրման բաց համակարգի ապահովման խնդիրը, ի տարբերություն առաջին երկու կուսակցական համակարգերի, պայմանավորված է ոչ միայն կուսակցությունների թվով, այլև կուսակցական դաշինքներ կազմելու, ընտրական համակարգի առանձնահատկություններով: Դրան զուգահեռ՝ կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման գործընթացը պայմանավորող գործոններ են նաև կուսակցության կազմակերպական կառուցվածքը, կադրային քաղաքականությունը, կուսակցության ներսում ժողովրդավարության ավանդույթների հաստատման, ճյուղավորման, ներկայացուցչական և այլ չափանիշներ, որոնց կանդրադառնանք մի փոքր ներքևում:

Կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման գործընթացը, որի հաջողությամբ աչքի են ընկնում խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող հանրապետությունները, կառուցվածքային, գործառութային փոփոխություններին զուգահեռ, ուղեկցվել է նաև կուսակցական գործունեության օրենսդրական կարգավորման ու վերահսկման համապատասխան փոփոխություններով: ԿԱԵ երկրների մեծ մասում, ինչպես նաև խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող արևմտաեվրոպական երկրներում, կուսակցությունների մասին օրենքներում հստակ սահմանագիծ է անցկացվում խորհրդարանում ընդգրկված և այդպիսին չհանդիսացող կուսակցությունների միջև: Ըստ վերոնշյալի՝ քաղաքական համակարգի էլիտայաստեղծ գործառույթ են իրականացնում բացառապես իշխանության ու քաղաքական համակարգի մաս կազմող քաղաքական կուսակցությունները: Քաղաքական համակարգի մաս կազմել, ըստ Կ.Բերատայի, նշանակում է լիիրավոր են մասնակցել քաղաքական որոշումների ընդունման, քաղաքականության մշակման և պետական կառավարման մարմինների ձևավորման գործընթացներին [10]: Հասարակական-քաղաքական գործընթացներին մասնակցելու կուսակցության իրավունքներն ու պարտականություններն առհասարակ նախատեսվում են նաև սահմանադրությամբ, օրենքներով և իրավական այլ ակտերով: Հատկանշական է այստեղ այն, որ ամբողջ աշխարհում, անկախ կառավարման ձևից, օրենսդրական կարգավորման բարձր մակարդակով աչքի է ընկնում հատկապես կուսակցությունների արտախորհրդարանական ու ընտրական գործունեությունը (ներառում է կուսակցական մարմինների ստեղծման, ֆինանսավորման, պետական և քաղաքական պաշտոններին թեկնածուների առաջադրման, ընտրարշավներին մասնակցության և մրցակցության օրենսդրական կետերը): Մինչդեռ կարգավորման անհամեմատ թույլ մակարդակ ունի կուսակցությունների խորհրդարանական և կառավարչական գործունեությունը (ներառում է խորհրդարանական խմբակցությունների, ազգային, տարածքային և տեղական մարմիններում քաղաքական կուսակցությունների գործունեությունը): Վերոնշյալից կարելի է պարզապես մի հետևություն անել, որ, թեև կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման ու գործունեության օրենսդրական կարգավորման նման կառու-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

ցակարգերը նպաստել են ընդհանուր առմամբ, քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ավելի բաց համակարգի ձևավորմանը՝ քաղաքական խաղի կանոնների և էլիտայի ներսի ու դրսի հատվածների սահմանման տրամաբանությունից ելնելով, այնուամենայնիվ օրենսդրական դաշտում շարունակում է բաց մնալ հատկապես խորհրդարանական և կառավարչական գործունեության շրջանակներում քաղաքական կուսակցությունների քաղաքական պատասխանատվության խնդիրը և գործունեության կարգավորման մի շարք այլ ասպեկտներ: Քաղաքական կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման խնդրի համակողմանի ուսումնասիրության բաղկացուցիչ մաս են կազմում դրանց կառուցվածքային ու կադրային քաղաքականության որոշ ասպեկտներ: Քաղաքական կուսակցություններից են ձևավորվում պետության գործադիր, օրենսդիր, պետական կառույցների ղեկավար կադրերը: Կուսակցությունը՝ որպես քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ինստիտուցիոնալ հիմնական խողովակ ճանաչող ներկայացուցչական ժողովրդավարություններում, քաղաքական բյուրոկրատիան ձևավորվում է կուսակցականության սկզբունքով: Այդ պատճառով, խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող պետություններին, առհասարակ, տիպական է քաղաքական և վարչական պաշտոնների համատեղման փորձը: Կուսակցության կադրերի հավաքագրումը կատարվում է՝ խորհրդարանական և կառավարական բարձր պաշտոնների նշանակման հեռանկարից ելնելով: Հաշվի առնելով այդ նպատակի առաջնայնությունը՝ նույնիսկ ժողովրդավարական կառուցակարգերով իրականացվող կադրային քաղաքականությունը չի կարող արդյունավետ լինել՝ առանց կադրային ներքին զտիչների (կուսակցության շարքերում կատարված աշխատանքներ, կադրային հատուկ դպրոցներ, բյուրոկրատիա և այլն): Քաղաքական կուսակցությունների դասական կառուցվածքը՝ բաղկացած կուսակցական ղեկավարությունից, խորհրդարանականների և շարքային անդամներից, էականորեն փոխվել է: Ժամանակակից կուսակցությունները կառուցվածքային բարդ համակարգ ունեցող ինստիտուտներ են, որի մեջ մտնում են կուսակցության գործադիր մարմնի մշտական աշխատակիցները, ընտրովի մարմինների անդամները, մասնագետները (փորձագետներ, ռեֆերենտներ), տեխնիկական անձնակազմը և այլն: Սակայն քաղաքական էլիտայի հավաքագրման գործընթացը պայմանավորող որոշիչ գործոններից մեկը ոչ թե ինքնին ստորակարգային (հիերարխիկ) կառուցվածքի ուսումնասիրությունն է, այլ կուսակցության կենտրոն-ծայրամաս հարաբերությունների կարգավորման մեթոդներն ու կառուցակարգերը: Խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող երկրներում քաղաքական էլիտայի հավաքագրման բաց համակարգը, ըստ Վելինգտոնի համալսարանի պրոֆեսոր Ք.Էյխբաումի, ենթադրում է պետական մարմինների ու քաղաքական կուսակցությունների միջև կադրային ռոտացիայի կառուցակարգերի ստեղծումը[11]:

Քաղաքական կուսակցությունների կադրային քաղաքականության արդյունավետության ու հանրային պատասխանատվության բարձրացման կառուցակարգերը կայացած կուսակցական համակարգեր ունեցող պետություններում ևս կարգավորվում են օրենքով և իրավական այլ ակտերով: Այս իմաստով օրինակելի է Մեծ Բրիտանիայում ներդրված խորհրդարանական ընտրությունների կուսակցական ցուցակների կազմման գործընթացը վերահսկող ու կարգավորող վերկուսակցական մարմնի ստեղծումը: Սկսած 2001 թ-ից՝ խորհրդարանական թեկնածուների հավա-

քաղաքացիական ու հաստատման գործընթացը բրիտանական կուսակցությունների պրակտիկայում իրականացվում է խորհրդարանի գնահատման պալատի կողմի [12]: Բազմակուսակցական համակարգ ունեցող արևմտաեվրոպական այնպիսի երկրներում, ինչպիսին է Գերմանիան, նման կառուցակարգերից է կուսակցական ցուցակներում առանձին թեկնածուներ ընտրելու հնարավորությունը: Ինչ վերաբերում է ԿԱԵ երկրներին, ապա կադրային քաղաքականությունն ու կուսակցական ցուցակների կազմման գործառույթները շարունակում են մնալ կուսակցության առաջնորդների կոմպետենտության շրջանակներում:

Ամփոփելով կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման գործընթացի առավել կարևոր ասպեկտները, ինչպես նաև մեր կողմից հնչեցված խնդիրներն ու հարցադրումները քաղաքական էլիտայի հավաքագրման գործընթացի համատեքստում, որի ընթացքում նկատի է առնվել նաև ԿԱԵ երկրներում ինստիտուցիոնալացման ու անցման գործընթացի հաջողությունը պայմանավորած գործոնների ու պրակտիկայի վերաբերյալ համապարփակ նյութը՝ կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման երկրորդ փուլի (ըստ էության, այն նշանավորեց նաև ժողովրդավարական համախմբման գործընթացը) արդյունքները կարելի է թվարկել կետերով: Այսպես՝ երկրորդ փուլի արդյունքում՝

- սահմանվել է խորհրդարանական կուսակցությունների կայուն թիվը,
- մշակվել է խորհրդարանական էլիտայի հավաքագրման բաց համակարգ,
- ընդգծվել է քաղաքականության իրականացման թիմային սկզբունքի կարևորությունը՝ քաղաքականությունն անձերից դեպի թիմը փոխադրելու համար,
- ընդլայնվել է կուսակցությունների սոցիալական հենքը հիմնականում ռեգիոնալ ու միջազգային ինտեգրման կառուցակարգերի միջոցով,
- ձևավորվել է արհեստավարժ քաղաքական էլիտա հիմնականում նախարարական և խորհրդարանական պաշտոնների համատեղման սկզբունքից հրաժարվելու միջոցով:

Թվարկված հիմնասկզբունքները կոնսոլիդացված քաղաքական կուսակցությունների ու կուսակցական համակարգերի ստեղծման անհաժեշտ պայմաններ են բոլոր այն երկրների համար, որտեղ կուսակցությունները հանդիսանում են քաղաքական էլիտայի հավաքագրման հիմնական ինստիտուցիոնալ խողովակը կամ ուղին: Քաղաքական կուսակցությունների որպես էլիտայաստեղծ խողովակի ուսումնասիրությունն այսօր առավել քան երբևէ արդիական է մեզ համար, չնայած կուսակցությունների հետազոտության թեման նոր չէ հայ քաղաքագիտական մտքի շրջանակներում [13], [14], [15]: Բազմակուսակցականության սկզբունքը որպես ՀՀ-քաղաքական էլիտայի հավաքագրման սկզբունք, իր օրենսդրական ամրագրումը ստացավ հետխորհրդային առաջին իսկ տարիներից (1991 թ. փետրվար): Այդուհանդերձ, կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման գործընթացն ամբողջությամբ ավարտված չէ մեր իրականության մեջ: Այս իմաստով հողվածում մատնանշված իրողությունների ու խնդիրների շուրջ հարցադրումները կարող են նոր հորիզոններ բացել՝ գործընթացն ավարտին հասցնելու ակնկալիքով:

Համեմատելով ՀՀ և ԿԱԵ երկրների պարտոգենեզի պատմությունը՝ առանձնացրել ենք որոշ ընդհանրություններ: Ինչպես ԿԱԵ երկրներում, այնպես էլ ՀՀ-ում, խորհրդային միակուսակցական վարչակարգից անցում է կատարվել բազմակու-

սակցական վարչակարգի: Ընդ որում՝ կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման գործընթացը երկու դեպքում էլ բնութագրվում է քաղաքական կուսակցությունների ստեղծման ուղիների ընդհանրությամբ, այլ բնորոշմամբ՝ պատմական կուսակցությունների վերածնման, նոր կուսակցությունների ստեղծման ու կոմունիստական կուսակցության կերպափոխման միջոցով: Կուսակցությունների ներքին տարբերական գործընթացի արդյունքում խոշոր քաղաքական միություններից ու դաշինքներից ածանցվեցին բազմաթիվ փոքր ու միջին քաղաքական ուժեր: Այնուամենայնիվ, կուսակցությունների ինստիտուցիոնալացման բարեփոխումները (գործառութային, կառուցվածքային և օրենսդրական) դեռևս շարունակվում են: Հատկանշական են մյուս կողմից ԿԱԵ երկրների ու ՀՀ միջև տարբերությունները՝ պայմանավորված գլխավորապես պետական կառավարման տարբեր ձևերի, կուսակցական ու ընտրահամակարգերի ընտրությամբ: Բազմակուսակցականությունն ու քաղաքական կուսակցությունների գործառությունը ՀՀ-ում չպսակվեց քաղաքական համախմբման հաջողությամբ՝ խորացնելով քաղաքական դաշտում գործող ուժերի բևեռացումն ու հատվածականությունը: Ավելին՝ կուսակցությունները չստանձնեցին քաղաքական էլիտայի հավաքագրման հիմնական խողովակի դերը, որովհետև ՀՀ-ն, ի տարբերություն ԿԱԵ երկրների մեծ մասի, խորհրդային վարչակարգից անցավ նախագահական կառավարման ձևի: Բացի դրանից՝ ՀՀ-ն այդպես էլ չմշակեց (ոչ էլ առաջարկվեց) քաղաքական էլիտայի հավաքագրման մոդել՝ ի տարբերություն ԿԱԵ երկրների, որոնք ինտեգրեցին ու ադապտացրին «Եվրոէլիտայի» մոդելը:

Վերջերս լայն ժողովրդականություն ու տարածում է գտել այն կարծիքը, թե քաղաքական էլիտայի հավաքագրման գործընթացը դուրս է եկել առհասարակ ինստիտուտների (կուսակցությունների, ընտրությունների) գործառության տրամաբանական շրջանակներից՝ հղում անելով գլխավորապես դրանց անարդյունավետության վրա: Փոխարենը ոճային է քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ոչ ինստիտուցիոնալ խողովակների, սոցիալական բարեկեցության սկզբունքների արդյունավետության մասին տեսակետները: Կուսակցության ինստիտուտի անարդյունավետության, կամ գուցե ավելի ճիշտ կլինի նշել, արդյունավետության անկման մասին պնդումը սոցիալական հետևորդներ է հավաքում նաև ներկայացուցչական ժողովրդավարություններում: Դա պայմանավորված է գլխավորապես քաղաքականության այլ ակտորների ազդեցության մեծացման, այլընտրանքային կազմակերպությունների՝ հասարակական շարժումների ու կազմակերպությունների, շահերի խմբերի, քաղաքական ակցիաների պրակտիկայի տարածման և մի շարք այլ գործոններով [13]: Չի կարելի չհամաձայնել, որ քաղաքականության մշակման և քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացի տեսանկյունից, անշուշտ, կուսակցության ինստիտուտը գործառության արդյունավետության անկում է ապրում ամենուր, սակայն որպես քաղաքական էլիտայի հավաքագրման ինստիտուցիոնալ խողովակ կուսակցությանը փոխարինող ինստիտուցիոնալ այլ ձևաչափ դեռևս չկա, այնպիսի ձևաչափ, որը թույլ կտա քաղաքական գործիչներին աշխատել թիմով:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. **Mosca G.**, The Ruling Class (Elementi di ScienzaPolitia), Translated by Hannah D.Khan, New York and London,1939, McGREW-HILL Book Company, p. 154, Michels R., Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, Translated by Eden and Ceder Paul, Kitchener, Batoche Books, 2001, p. 219
2. **Մինասյան Մ.**, Քաղաքական էլիտա, Եր., 2005, էջ 204:
3. **Diamond L., Gunter R.**, Political Parties and Democracy, The Johns Hopkins University Press and the Natioanl Endowment for Democracy: A Journal of Democracy book, Baltimore and London, 2001, p. 55-57
4. **Michels R.**, Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, Translated by Eden and Ceder Paul, Kitchener, Batoche Books, 2001, p. 124-125
5. **Huntington S. P.**, The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century, 1991, Political Parties and Party Types-Conceptual Approaches to the Institutionalization of Political Parties in Transitional States: The Case of the Philippines: Published by Konrad-Adenauer-Sifting, 2010
6. **Bugaiski J.**, Political Parties of Eastern Europe: A Guide to Politics in the Post-Communist Era, The Centre for Strategic and International Studies, 2002
7. **Шеворский А.**, Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЕН), М., 2000
8. **Lijphart A.**, Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, Yale University Press, 1999, p. 368
9. Տվյալների հիմնական աղբյուրը՝ Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe: Recruitment and Representation, Ed. by Semenova E., Edinger M., Bset H., by Routledge, N.Y., 2014, -318
10. **Casa-Berato F., Piccio D. R., Rashkova E. R.**, Party Law in Comparative Perspective: The Legal Regulation of Political Parties, Working Paper 16, March 2012, p. 12
11. **Eichbaum Ch., Shaw R.**, Partisan Appointess and Public Servants: An International Analysis of the Role of the Political Adviser, Edward Elger Publishing, Inc.: USA, 2010, p. 10-12
12. **Williams R., Paun A.**, Party People: How do- and how should-British Political Parties select their Parliamentary Candidates?, Institute for Government, 2011, p. 15
13. **Քեռյան Գ.**, Քաղաքական կուսակցությունների տիպաբանությունը, Եր., «Վան Արյան», 2002, էջ 288
14. **Քեռյան Գ.**, Կուսակցությունների տիպավորման գաղափարաքաղաքական սկզբունքի կիրառման հարցի շուրջ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», N 3(144), էջ 47-59
15. **Մխիթարյան Մ.**, Քաղաքական ինստիտուտների ձևավորումը ՀՀ-ում, ,21-րդ ԴԱԼԵ, N 1 (5), Եր., 2007, էջ 119-127
16. Political Parties in Conflict-Prone Societies: Regulation, Engineering and Democratic Development, Ed. by Benjamin Reilly and Per Nordlund, Centre for Democratic Institutions (CDI), International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) and United Nations University (UNU), 2008, p. 27

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ
Կուսակցությունը քաղաքական էլիտայի հավաքագրման
գործընթացի համատեքստում
Կատերինա Ալթունյան

Հոդվածում քննվում է քաղաքական կուսակցությունը որպես քաղաքական էլիտայի հավաքագրման հիմնական և առանցքային ինստիտուտ: Կուսակցությունների կայացման և ինստիտուցիոնալացման խնդիրը քաղաքական էլիտայի հավաքագրման համակարգերի առանձնահատկությունները պայմանավորող գլխավոր գործոններից են: Վերոնշյալ խնդիրների համապարփակ ուսումնասիրության ժամանակ հոդվածում անդրադարձել ենք կուսակցությունների գործառույթներին և գործառույթան որոշ այլ ասպեկտների, ինչպիսիք են՝ կառուցվածքը, կուսակցությունների գործունեության օրենսդրական կարգավորման առանձնահատկությունները: Հաշվի առնելով կուսակցությունների գործառույթան արդյունավետության անկման միտումներն ամբողջ աշխարհում՝ կարծում ենք՝ հոդվածում բարձրացված խնդիրները ոչ միայն արդիական են, այլև օրակարգային:

РЕЗЮМЕ

Роль политических партий в контексте рекрутинга политических элит
Катерина Алтунян

Ключевые слова: политическая элита, политическая партия, рекрутирование элит, парламентская элита, механизмы рекрутирования элит, открытая система рекрутирования, институционализация партий, представительная демократия, партийная система.

Политические партии являются неотъемлемой частью процесса рекрутирования политических элит. В рамках статьи сам процесс включает изучение трех основных аспектов проблемы: основные функции партий, современную структуру и законодательное урегулирование деятельности политических партий. Подчеркивая функциональную роль политических партий как в президентской, так и парламентской формах правления, основное внимание было сосредоточено на последнем. Учитывая тот факт, что роль политических партий, как основных институциональных каналов рекрутирования политической элиты переживает кризис эффективности, в том числе и в армянской действительности, вышеподнятые вопросы являются не только своевременными и актуальными, но и стоят в политической повестке дня.

SUMMARY

The Role of Political Parties in the Framework of Political Elites Recruitment
Katerina Altunyan

Keywords: *political elite, political system, recruitment of political elites, parliamentary elite, mechanisms of recruitment of political elites, system of elite recruitment, institutionalization of political parties, participatory democracy, party system.*

The study of Political party is an integral part of the process of recruitment and selection of political elites. A framework of current research includes three main elements of that process: the basic functions, the contemporary structure and legislative regulation of political parties' action. Emphasizing the role of political parties both in presidential and in parliamentary forms of government, the attention primarily is focused on the latter. Taking into consideration the fact that the role of political parties as key institutional channels of recruitment of the political elite is facing a crisis of efficiency, also in the Armenian reality, the issues raised above are not only timely and relevant, but are on the agenda.